

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ КРИМІНАЛІСТИКИ ТА КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОГО ПРАВА

УДК 343.98

DOI <https://doi.org/10.51989/NUL.2023.1.23>

СИТУАЦІЙНА ХАРАКТЕРИСТИКА ЗАВЕРШАЛЬНОГО ЕТАПУ СУДОВОГО РОЗГЛЯДУ КРИМІНАЛЬНИХ СПРАВ

Мирошніченко Юрій Михайлович,
кандидат юридичних наук,
голова Іллічівського районного суду
м. Маріуполя Донецької області



Стаття завершує серію публікацій автора, присвячених побудові базової методики судового провадження. Якщо у попередніх публікаціях розглядалися ситуації його початкового та подальшого етапів, то наразі представлена ситуаційна характеристика завершального етапу судового розгляду кримінальних справ, що охоплює судові дебати, останнє слово обвинуваченого, постановлення судом остаточного рішення у справі та його проголошення.

За результатами проведеного дослідження автор доходить висновків, згідно з якими після видалення до нарадчої кімнати, за наявності обставин, що вимагають додаткового дослідження, судам слід керуватися загальними засадами кримінального провадження та постановляти ухвалу про поновлення судового розгляду, усвідомлюючи свій професійний обов'язок щодо ухвалення законного, обґрунтованого і вмотивованого судового рішення, що впливає з прямого припису закону та кореспондується з конституційним принципом законності й положеннями Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод щодо права на справедливий суд.

Необхідно переглянути доктринальну концепцію «Нарадча кімната» та підхід законодавця до забезпечення таємниці наради суддів. В умовах сьогодення з усіх законодавчих приписів актуальними залишається лише заборона суддям спілкуватися з особами, які брали участь у кримінальному провадженні, та розголошувати хід обговорення та ухвалення рішення в нарадчій кімнаті. З метою оптимізації судового провадження у статті обґрунтовуються пропозиції щодо вдосконалення чинного законодавства, які легалізують відновлення судового розгляду після видалення суду до нарадчої кімнати та дозволять суду проголошувати лише вступну та резолютивну частини судового рішення.

Ключові слова: криміналістика, судова методика, судові дебати, останнє слово, нарада кімната.

Myroshnychenko Yury. Situational characteristics of the final stage of the trial of criminal cases

The article completes a series of the author's publications devoted to the construction of the basic methodology of court proceedings. If the previous publications considered the situations of its initial and subsequent stages, now the situational characteristics of the final stage of the trial of criminal cases are presented, which includes court debates, the last word of the accused, the court's final decision in the case and its announcement.

Based on the results of the research, the author comes to the conclusions that after removal to the consultation room, in the presence of circumstances that require additional investigation, courts should be guided by the general principles of criminal proceedings and issue a decision on the resumption of the trial, being aware of his professional duty to adopt a legal, substantiated

and reasoned court decision, which follows from the direct prescription of the law and corresponds to the constitutional principle of legality and the provisions of the Convention on the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms regarding the right to a fair trial.

It is necessary to review the doctrinal concept of the "Deliberation Room" and the legislator's approach to ensuring the secrecy of the judges' meeting. In today's conditions, only the ban on judges communicating with persons who participated in criminal proceedings and disclosing the course of discussion and decision-making in the deliberation room remains relevant. In order to optimize court proceedings, the article substantiates proposals for improving the current legislation, which will legalize the resumption of court proceedings after the removal of the court to the deliberation room and allow the court to announce only the introductory and final parts of the court decision.

Key words: *forensics, court methodology, court debates, last word, meeting room.*

Вступ. Важливим завданням, розв'язання якого потребує побудова системи методичних комплексів для потреб кримінального судочинства, є створення базової моделі судової методики, що стала б відправною точкою для формування методик судового розгляду кримінальних справ окремих категорій. За своїм змістом вона повинна розкривати діяльність суду на кожному відрізьку руху справи, надавати рекомендації з обрання його оптимальних напрямів, використання найбільш ефективних засобів впливу на конкретні ситуації певного етапу судового провадження [1].

Аналіз наукових дослідження за темою статті. Дослідженню окремих аспектів проблеми побудови методики судового розгляду кримінальних справ присвячено роботи Є.Б. Анісімова, В.І. Алексейчук, В.К. Гавло, В.А. Журавля, М.В. Зюзіної, Д.В. Кіма, А.О. Кирилової, І.І. Когутича, А.А. Корчагіна, О.Ю. Корчагіна, О.С. Кудрявицького, Р.Л. Степанюка, Г.Є. Хорошевої, С.Н. Чурилова, Б.В. Щура та інших вітчизняних і закордонних криміналістів. Проте виконана ними, безумовно необхідна й значуща для розвитку цього напрямку криміналістичної науки робота, поки що не привела до створення хоча б загалом узгодженої теоретичної конструкції, що зайняла б чільне місце в системі криміналістики.

Мета дослідження, окремі результати якого наводяться у цій статті, полягала в побудові базової методики судового провадження. І якщо в попередніх публікаціях автора розглядалися ситуації його початкового та подальшого етапів [2; 3; 4; 5; 6], то наразі пропонується ситуаційна характеристика завершального етапу, що охоплює судові дебати, останнє слово

обвинуваченого, постановлення судом остаточного рішення у справі та його проголошення.

Результати дослідження. Судові дебати – це важлива частина судового розгляду, коли прокурор та інші учасники судового провадження у порядку, передбаченому ст. 364 КПК України, виступають із промовами, в яких оцінюють обставини, встановлені під час кримінального провадження, та досліджені докази, обґрунтовуючи свої висновки з питань, що підлягають вирішенню при постановленні судового рішення, з метою схилення суду до прийняття позиції промовця [7].

Це так званий останній, завершальний або «добре доведений» аргументом, який є однією з найважливіших дій юриста у судовому процесі. Саме в цьому акті, а не раніше, професіонал вперше і єдиний раз спробує надати повної внутрішньої зв'язності та єдності своїй історії, своїй «теорії справи», в яку він хоче, щоб суд повірив [8, с. 226].

Попри те, що змістом судових дебатов є промови учасників судового провадження, не варто забувати, що без діяльності суду їх не можливо ані провести, ні здійснити керівництвом порядком їх проведення, ані, до певної міри, контролювати зміст самих промов [9], обсяг яких обмежується дослідженими в судовому засіданні, матеріалами судової справи [10, с. 17]. Тому головуючий повинен слідкувати за тим, аби учасники дебатів у своїх виступах не виходили за межі кримінального провадження.

Під час судових дебатів вчинення жодних процесуальних дій, окрім промов учасників судового провадження, законодавством не передбачено [11]. Зокрема,

не допускається розгляд будь-яких клопотань та заяв (зокрема про відводи) [12]. Тому відмова суду в задоволенні клопотання захисника про відкладення розгляду справи для підготовки до судових дебатів не є порушенням права на захист і справедливий судовий розгляд [13].

Після закінчення промов учасники судових дебатів мають право обмінятися репліками. Репліка – це короткий виступ учасника судових дебатів, котрий заперечує іншій стороні з питань, які вона виклала у своїй промові або в репліці [14]. Після оголошення судових дебатів закінченими суд надає обвинуваченому останнє слово.

Під час судових дебатів та останнього слова обвинуваченого судова ситуація може ускладнитися наведенням учасниками судового провадження обставин, які мають істотне значення для правильного вирішення кримінального справи, але через різні причин не стали предметом судового дослідження. У таких ситуаціях, з огляду на положення ч. 5 ст. 364 та ч. 4 ст. 365 КПК України, суд за своєю ініціативою або за клопотанням учасників судового провадження відновлює з'ясування обставин, встановлених під час кримінального провадження, та перевірку їх доказами, після завершення яких відкриває судові дебати щодо додатково досліджених обставин і надає останнє слово обвинуваченому.

Треба мати на увазі, що відомості, отримані під час судових дебатів та останнього слова обвинуваченого, не мають доказового значення й не можуть бути використані судом при ухваленні вироку. Так, в одній із кримінальних справ, рішення в якій стали предметом касаційного перегляду, виникла проблемна ситуація, обумовлена небажанням підсудних давати показання по суті пред'явленого обвинувачення. Проте в ході судових дебатів обвинувачені все ж висловилися щодо обставин вчиненого злочину та навели власну версію інкримінованих подій, оцінку якій дав суд при ухваленні вироку. Скасовуючи судові рішення у цій справі, Верховний Суд зазначив, що суд першої інстанції не мав права покладати інформацію, отриману від обвинувачених під час судових дебатів, на обґрунтування вироку, а суд апеляційної інстанції мав виключити

посилання у вирокі суду першої інстанції на такі пояснення як такі, що отриманні не з передбачених кримінальним процесуальним законом джерел [15].

Очевидно, що в цій ситуації тактично виправдано було б відновити судовий розгляд, запропонувавши обвинуваченим надати показання щодо обставин, повідомлених у ході судових дебатів. За необхідності головуєчий мав пояснити підсудним значення, наданих ними відомостей для кримінального провадження та їх власних інтересів у разі, якщо повідомлена ними інформація отримає своє підтвердження.

Фаза ухвалення та проголошення підсумкового судового рішення, характеризуються тим, що суд, оцінивши докази, надані сторонами на підтвердження своїх вимог та заперечень, ухвалює рішення по суті справи, тобто остаточно розв'язує криміналістичну ситуацію. З метою оптимізації часу необхідного для виготовлення значного за обсягом тексту рішення корисно мати його проект, який готується в перервах між судовими засіданнями й може містити вступну частину, попередній виклад обставин досліджуваної події, зміст досліджених судом доказів.

Як зазначив Верховний Суд, КПК України не містить заборони суддям готуватися до судового засідання, а саме вивчати матеріали провадження та готувати один чи кілька альтернативних проектів судового рішення до початку судового засідання. При цьому, суд не має часових обмежень щодо перебування суддів у нарадчій кімнаті [16].

Тож бажано відразу після чергового судового засідання фіксувати отриману інформацію (яка часто стирається з пам'яті протягом тривалого розгляду справи), робити нотатки щодо перебігу судового провадження. У нарадчій кімнаті це дозволить сконцентруватися виключно на оцінці фактичних даних і формуванні на їх основі мотивованих висновків щодо питань, які мають бути вирішені при ухваленні відповідного рішення.

Разом з тим не можна виключити, що в процесі завершальної оцінки всієї сукупності наявних у справі доказів з'ясується, що ті чи інші обставини залишилися недостатньо дослідженими, а клопотання учасників судового провадження про допит

певних осіб або вчинення інших процесуальних дій, які здавалися суду не суттєвими й були відхилені під впливом напруженої обстановки судового засідання, в тиші нарадчої кімнати раптом виявляться такими, що мають істотне значення для ухвалення правосудного рішення.

Водночас може виникнути необхідність перевірки доказами нових даних, які пройшли повз головуючого у судовому засіданні й виплили на поверхню його свідомості лише в нарадчій кімнаті. Так само суд може стикнутися з необхідністю виправлення процесуальних помилок, що обмежили права учасників судового провадження за умови можливості їх поновлення тощо.

Розв'язання такої ситуації об'єктивно ускладнено тим, що законодавець виключив можливість відновлення судового розгляду після видалення суду до нарадчої кімнати попри те, що в окремих випадках під час ухвалення вироку виникають ситуації, які вимагають відновлення судового розгляду. Звісно, вихід з нарадчої кімнати й поновлення судового розгляду повинно бути обумовлено проблемами розглядуваної справи, на чому абсолютно справедливо наголосив Верховний Суд, скасовуючи рішення у справі, в якій суд першої інстанції постановив ухвалу про повернення з нарадчої кімнати на стадію судового розгляду з підстави надходження до суду клопотання про обрання запобіжного заходу у виді тримання під вартою в іншому кримінальному провадженні [17].

Слід зазначити, що європейські стандарти у сфері кримінального судочинства допускають можливість надходження в розпорядження суду під час проведення заключної наради додаткової інформація, що має відношення до справи. В такому випадку суд зобов'язаний відновити судовий розгляд і донести цю інформацію до відома всіх сторін [18, с. 37].

До речі, ще в одній зі своїх постанов Верховний Суд також сформулював щодо цього цілком конструктивну, на наш погляд, позицію, відповідно до якої вихід суду з нарадчої кімнати і поновлення судового розгляду не суперечить загальним засадам кримінального провадження, оскільки оцінка доказів здійснюється саме в нарадчій кімнаті, а за наявності

об'єктивних суперечностей, які впливають на вирішення питання щодо винуватості особи, усунути їх можливо лише в результаті відновлення судового розгляду [19].

Думається, що з позиції завдань кримінального провадження ця рекомендація заслуговує на підтримку й законодавче закріплення. Поготів, що 58,5 % опитаних нами суддів повідомили, що постановляли ухвали про відновлення судового розгляду після видалення до нарадчої кімнати для ухвалення остаточного рішення у справі.

В контексті дотримання судами таємниці нарадчої кімнати, цікаво згадати ще дві діаметрально протилежні позиції Верховного Суду, який в одній справі вважав, що порушення таємниці наради суддів під час ухвалення вироку у кримінальному провадженні, яке виразилося в одночасному розгляді іншої справи про адміністративне правопорушення, не є істотним порушенням вимог кримінального процесуального закону у випадку, якщо вказане порушення обґрунтовано не ставить під сумнів незалежність і неупередженість суддів (судді) при обговоренні та ухваленні відповідного судового рішення [20].

В іншій справі ухвалення суддею під час перебування у нарадчій кімнаті кількох рішень в інших провадженнях було розцінено Верховним Судом як істотне порушення вимог кримінального процесуального закону, оскільки перешкодило (хоча й незрозуміло яким чином – Ю. М.) суду першої інстанції ухвалити законне та обґрунтоване рішення [21]. Такі ситуації, на наш погляд, свідчать про те, що ідея забезпечення таємниці наради суддів вимагає теоретичної та законодавчої модернізації.

Кримінальне провадження в суді першої інстанції закінчується оприлюдненням судового рішення, яке проголошується негайно після виходу суду з нарадчої кімнати (ч. 1 ст. 376 КПК України). Суд має вжити заходів, аби забезпечити присутність при цьому сторін та інших учасників судового провадження. Для цього, видаляючись для ухвалення рішення, він повинен повідомити присутніх про час його проголошення. В такому випадку відсутність обвинуваченого чи інших учасників судового провадження в залі судового засідання з незалежних від суду причин

не буде перепорою для проголошення судового рішення [22].

Відповідно до ч. 2 ст. 376 КПК України, якщо складання судового рішення у формі ухвали (постанови) вимагає значного часу, суд має право обмежитися складанням і оголошенням його резолютивної частини, яку підписують всі судді. Повний текст ухвали (постанови) повинен бути складений не пізніше п'яти діб з дня оголошення резолютивної частини й оголошений учасникам судового провадження. Про час оголошення повного тексту ухвали (постанови) має бути зазначено у раніше складеній її резолютивній частині.

Іноді судді висловлюють жаль з приводу того, що наведене правило не розповсюджується на проголошення вироку. Так, 96% опитаних нами суддів позитивно поставились до пропозиції щодо запровадження норми, яка б уможливила проголошення судом тільки вступної та резолютивної частин судового рішення. При цьому 26,8% респондентів вважали доцільним виготовлення повного тексту вироку протягом 10 днів з дня оголошення його вступної та резолютивної частин (ухвала – 5 днів), 22,3% підтримали ідею виготовлення повного тексту рішення лише у разі клопотання щодо цього хоча б одного учасника судового провадження.

Звісно, в окремих випадках це могло б оптимізувати загальну організацію роботи судді. Проте, на наш погляд, проголошення лише вступної та резолютивної частин судового рішення з подальшим виготовлення його повного тексту має свої недоліки, ризики яких переважають очікуваний позитив. Рішення, що здається цілком очевидним під впливом емоцій судового засідання, під враженням від промов учасників судових дебатів, кожен з яких подає обставини кримінального провадження у вигідному йому світлі, може похитнутися в результаті ретельної, спокійної, виваженої, неупередженої роботи над усією сукупністю наявних у справі доказів, однак змінити його вже буде не можливо.

Тому, на наш погляд, ефективнішим було б, залишивши чинний порядок ухвалення вироку, звільнити суд від необхідності проголошення його повного тексту, на що витрачаються години, а інколи й дні

дорогоцінного часу. Відтак ми долучаємось до 25,1% суддів, які схиляються до такого варіанту раціоналізації своєї діяльності.

Проголосивши судове рішення, головуєчий у судовому засіданні роз'яснює зміст рішення, порядок і строк його оскарження. Якщо цим рішенням є вирок, головуєчий роз'яснює обвинуваченому, захиснику, його законному представнику, потерпілому, його представнику, представнику юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, право подати клопотання про помилування, право ознайомитися із журналом судового засідання і подати на нього письмові зауваження. Обвинуваченому, до якого застосовано запобіжний захід у вигляді тримання під вартою, роз'яснюється право заявляти клопотання про доставляння в судове засідання суду апеляційної інстанції (ч. ч. 1, 3 ст. 376 КПК України).

Висновки. З огляду на потребу судової практики та неврегульованість процесуальним законом питання щодо відновлення судового розгляду після видалення до нарадчої кімнати, за наявності обставин, що вимагають додаткового дослідження, судам слід керуватися загальними засадами кримінального провадження (ч. б ст. 9 КПК України) та постановляти ухвалу про поновлення судового розгляду, усвідомлюючи свій професійний обов'язок щодо ухвалення законного, обґрунтованого та вмотивованого судового рішення, що впливає з прямого припису закону (ст. 370 КПК України) та кореспондується з конституційним принципом законності й положенням п. 1 ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод щодо права на справедливий суд.

Необхідно переглянути доктринальну концепцію «Нарадча кімната» та підхід законодавця до забезпечення таємниці наради суддів. В умовах сьогодення з усіх норм, передбачених ст. 367 КПК України, актуальними залишається лише заборона суддям спілкуватися з особами, які брали участь у кримінальному провадженні, та розголошувати хід обговорення та ухвалення рішення в нарадчій кімнаті.

З метою оптимізації судового провадження пропонується частину першу статті 374 КПК України після першого

речення слід доповнити реченням такого змісту: «Суд може проголосити лише вступну та резолютивну частини судового рішення».

Статтю 375 цього Кодексу треба доповнити частиною четвертою такого змісту: «Якщо під час ухвалення судового рішення суд визнає необхідним з'ясувати будь-яку

обставину, яка має істотне значення для кримінального провадження, він своєю ухвалою відновлює з'ясування обставин, встановлених під час кримінального провадження, та перевірку їх доказами, після завершення яких відкриває судові дебати щодо додатково досліджених обставин і надає останнє слово обвинуваченому».

ЛІТЕРАТУРА:

1. Мирошніченко Ю.М. Базова модель окремої методики судового провадження: завдання, зміст, структура. *Правовий часопис Донбасу*. 2021. № 4(77). С. 164–170. DOI: 10.32366/2523-4269-2021-77-4-164-170.

2. Мирошніченко Ю.М. Деякі ускладнення початкового етапу судового провадження та шляхи їх розв'язання. *Слово Національної школи суддів України*. 2021. № 3. С. 16–26. DOI 10.37566/2707-6849-2021-3(36)-2.

3. Мирошніченко Ю.М. Завдання початкового етапу судового провадження та методи його реалізації. *Київський часопис права*. 2021. № 3. С. 203–207. DOI: <https://doi.org/10.32782/klj/2021.3.32>.

4. Мирошніченко Ю.М. Зміст і порядок подання доказів під час судового розгляду кримінальних справ. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Юриспруденція»*. 2021. № 52. С. 90–93. DOI: <https://doi.org/10.32841/2307-1745.2021.52.20>.

5. Мирошніченко Ю.М. Способи розв'язання судом ситуації «Заява обвинуваченого про застосування заборонених методів розслідування». *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2021. № 4. С. 88–93. DOI: <https://doi.org/10.15421/392186>.

6. Мирошніченко Ю.М. Ситуаційна модель подальшого етапу судового провадження в кримінальному процесі. *Наукові записки НаУКМА. Юридичні науки*. 2022. Т. 9-10. С. 77–86. DOI: 10.18523/2617-2607.2022.9-10.77-86.

7. Постанова Верховного суду від 3.12.2019 р. у справі № 311/793/14-к (провадження № 51-776км19). *Єдиний реєстр судових рішень*. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/86505791> (дата звернення: 21.06.2021).

8. Sarrás, S. Ch. (2002). *Manual del nuevo procedimiento penal*. Santiago de Chile: LexisNexis ConoSur.

9. Бабечко Н.Р. Судові дебати у кримінальному провадженні: суть, завдання, значення, зміст. *Право і суспільство*. 2022. № 4. С. 378–386. DOI: <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2022.4.55>.

10. Ясинок М.М. Судові дебати: право, психологія, риторика : монографія. Київ : Алерта, 2014. 171 с.

11. Постанова Верховного суду від 10.07.2018 р. у справі № 477/2923/14-к (провадження № 51-660 км 18). *Єдиний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/75447887> 86505791 (дата звернення: 21.06.2021).

12. Постанова Верховного Суду від 26.09.2019 р. у справі № 597/873/17 (провадження № 51-1458 км 19). *Єдиний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/84694515> (дата звернення: 21.06.2021).

13. Постанова Верховного Суду від 06.07.2022 у справі № 127/15447/20 (провадження № 51-5846км21). *Єдиний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/105168215> (дата звернення: 11.11.2022).

14. Постанова Верховного Суду від 14.03.2019 р. у справі № 545/321/17 (провадження № 51-7325км 18). *Єдиний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/80521820> (дата звернення: 21.06.2021).

15. Постанова Верховного Суду від 01.08.2022 р. у справі № 640/7928/17 (провадження № 51-3413км21). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/105624070> (дата звернення: 05.11.2022).

16. Постанова Верховного Суду від 19.10.2021 у справі № 347/840/19 (провадження № 51-2491км21) URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/100544954> (дата звернення: 10.02.2021).
17. Постанова Верховного Суду від 25.03.2021 р. у справі № 615/1165/19 (провадження № 51-4333 км 20). URL: <http://od.reyestr.court.gov.ua/files/47/4a5ac496d336dd0b80e00e60b3b4a579.rtf> (дата звернення: 21.06.2021).
18. Справочное руководство по уголовному процессу. ОБСЕ : Бельгия, 2006. URL: <http://polis.osce.org/library> (дата звернення: 21.06.2021).
19. Постанова Верховного Суду від 28.01.2021 у справі № 182/523/16-к (провадження № 51-1103км20). *Єдиний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/94553286> (дата звернення: 21.06.2021).
20. Постанова Верховного Суду від 26.05.2020 у справі № 313/1391/17 (провадження № 51-6183км19). *Єдиний реєстр судових рішень*. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/89564221> (дата звернення: 21.06.2021).
21. Постанова Верховного Суду від 13.06.2019 у справі № 587/1810/17 (провадження № 51-4667км18). *Тижневий огляд судової практики Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду. Рішення, внесені до ЄДРСР за період з 10.06.2019 по 14.06.2019*. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/ogljad_rishen_KKS_VS_10_06_14_06_2019.pdf (дата звернення: 21.06.2021).
22. Постанова Верховного Суду від 29.09.2020 у справі № 125/163/17 (провадження № 51-1515км20). *Єдиний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/91998557> (дата звернення: 21.06.2021).